

CENTAR — SVAŠTAR I ZNAK JEZIČNOG SIROMAŠTVA

Strane su riječi potekle iz jezika s drugačijim strukturama i zato su u jeziku u koji su preuzete nejasne, nemotivirane jer nemaju oslonca u drugim riječima toga jezika. Nekoliko će primjera odmah pokazati u čemu je razlika. Mala je vjerojatnost da znate za riječ *šarenjaković*, premda ju je upotrijebio Ante Kovačić. Ipak, i bez konteksta znate da s prizvukom šale i poruge označuje šarena, prevrtljiva čovjeka. A po čemu to znate? Prvo po tome što joj je u osnovi pridjev *šaren*, a svatko zna što znači šaren, posebno u vezi *šaren čovjek*. Drugo po načinu kako je izvedena: isto kao i *pametnjaković*, *nespretnjaković*, a značenja tih riječi i njihovu osjećajnu vrijednost dobro znamo. Strane riječi obično takve veze nemaju, često ni onda kad imaju naš sufiks. Uzmimo riječ *švelara*. Po završetku *-ara* može se nagađati da znači nešto kao *mliječara*, *pekara*, *pecara*, *svilara*, ali što zapravo znači, pomoću riječi našega jezika ne može se odgonetnuti jer u njemu nema osnove *švel-*. Uzaludno je posezanje i za najnovijim izdanjem Klaićeva Rječnika stranih riječi jer je ni u njemu nema. U njemačkom rječniku naći ćemo glagol *schwelen* u značenju *tinjati*, *pušiti se* i imenicu *Schwellerer* sa značenjem *suba destilacija ugljena*. U našem kontekstu, u kojem je upotrijebljena, *švelara* znači tvornicu ili tvornički odjel u kojem se lignit prerađuje u polukoks. A što znače strane riječi koje nemaju ni našega sufiksa. Znače ono što znače u kontekstu u kojem su upotrijebljene. A kako se konteksti neprestano mijenjaju, tako se s njima mijenja i značenje riječi. To vrijedi i za izvorne riječi jednoga jezika, ali mijenjanje značenja stranih riječi mnogo je lakše. Loši to stilisti ne primjećuju. Oni ne biraju riječi i njihova značenja, nego upotrebljavaju ono što je u običaju, u modi. A danas je u modi riječ *centar*: *centar vrtinje*, *centar pažnje*, *centar grada*, *industrijski centar*, *kotarski centar*, *medicinski centar*, *općinski centar*, *opskrbni centar*, *potrošački centar*, *sportski centar*, *trgovački centar*. U Zagrebu se jedna općina zove *Centar*, i jedna pekara je *Centar*, i trgovačko poduzeće *Centar*.

I još mnoštvo centara Zagreb ima: *Centar za informacije*, *Centar za naučnu i tehničku dokumentaciju i produktivnost*, *Centar za objekte društvenog standarda*, *Centar za obrazovanje radnika*, *Centar za obrazovanje upravljača*, *Centar za proizvodnost*, *Centar za smještaj djece u porodice i ustanove*, *Centar za socijalni rad*, *Centar za stručno usavršavanje učitelja i nastavnika*, *Centar za učenje stranih jezika*, *Centar za unapređenje domaćinstva*, *Centar za vanškolske aktivnosti djece*, *Savezni centar za obrazovanje rukovodnih kadrova u privredi*, *Studentski centar* . . . , i još stotinu drugih centara. A sličnih centara ima u Bjelovaru, Čakovcu, Karlovcu, Novoj Gradišci, Osijeku, Slavanskom Brodu, Splitu. . . Centar je dopro i do Bedekovčine. Tamo se jedna ustanova zove *Centar za izobrazbu kadrova Tehnička škola*, a druga *Centralna osnovna škola*.

Branioci upotrebe stranih riječi pod svaku cijenu jednostavno će zaključiti: što se može kad središte nije dobra zamjena za centar; nećemo valjda govoriti *Središte za obrazovanje upravljača*. Na prvi pogled imaju pravo. Ali odmah valja reći da se centar upotrebljava i ondje gdje ga središte može uspješno zamijeniti: *u centru pažnje*, *odavde do centra Atene*. Bilo bi lijepo da se bar u takvim vezama upotrebljava središte, ali što ćemo kad i u jeziku vlada moda pa »moderni, napredni« centar potiskuje »nemodernu, zastarjelu« riječ središte. No sva nevolja nije u tome. Gore je što centar potiskuje i desetak drugih riječi. Evo nekoliko primjera:

U Rijeci, Rabu, Dubrovniku i još nekim turističkim centrima . . . — *U čitavoj zemlji danas je prilično hladno, a najniža temperatura zabilježena je u Slavanskom Brodu, gdje je bilo minus 20 stupnjeva. I u ostalim centrima SR Hrvatske zabilježene su niske temperature, kao npr. u Sisku minus 19, Novskoj i Daruvaru po minus 18, Zagrebu i Osijeku po minus 16 itd.* — *Opskrbljuje Osijek ranim povrćem uz dnevne cijene koje se plaćaju i u drugim potrošačkim centrima.* — *Gdje zapinje opskrba gradova i drugih industrijskih centara.*

To bi se isto sasvim lijepo moglo izreći i riječju *mjesto*.

Kad centar znači mjesto, znači i grad. Raspravlja se o građevinarstvu. Moglo bi se sasvim jednostavno i lijepo reći: *Zagreb je grad s razvijenim građevinarstvom*. A napisano je: *Zagreb je centar s razvijenim građevinarstvom*.

I ne bi strašno bilo kad bi tu bio kraj značenjima riječi centar. Ali kraja nema. Ni najnovije izdanje Rječnika stranih riječi nije stiglo zabilježiti sva značenja koja se danas upotrebljavaju. I to naveliko. Jer centrima se zovu razne ustanove i zavodi, škole, stanice i domovi, odsjeci i odjeli pojedinih ustanova i druge organizacije. Ali prepustimo riječ primjerima:

Složeni elektronski računari već uspješno obavljaju takav posao u posebnim prevodilačkim centrima u SSSR, SAD i nekim drugim zemljama.

Ja bih rekao: *u posebnim prevodilačkim ustanovama*, vi biste moždi rekli: *u posebnim prevodilačkim zavodima*. Može i jedno i drugo jer centar znači i ustanova i zavod. Vjerojatno znači zavod u ovoj vezi: *Centar za naučnu i tehničku dokumentaciju*. Ali evo očito toga dokaza da centar znači zavod. Tiskano je: *U nacionalnom centru za transfuziju krvi u Parizu*. Možda je i kod nas već nikao koji centar za transfuziju krvi, ali koliko je meni poznato za sad se još zovu zavodi za transfuziju krvi. Dokle će se tako zvati, drugo je pitanje. Škole se već počinju masovno pretvarati u centre.

Dugo sam znao za Centar za učenje stranih jezika, ali nisam znao što tu znači riječ centar? Kako bi se to reklo uobičajenim riječima? Kad sam našao rješenje: *škola* (ili *Zavod*) za učenje stranih jezika, vidio sam da su tim putem pošle i druge posebne škole i počele se zvati centar. A da bude jasno da su škole, centar je dobio pridjev školski, a mi *Tekstilni školski centar*, *Konfekcijski školski centar*, *Građevinski školski centar*, *Školski centar za izobrazbu zdravstvenih tehničara*, *Školski centar za stručno obrazovanje kadrova u elektroprivredi SRH*, *Školski centar za stručno obrazovanje kadrova u trgovini*... Naišao sam i na preobrazbu u kojoj *Kemijska škola s praktičnom obukom* postaje *Kemijski*

školski centar, a zatim da se centar smatra školom višega tipa jer je i ovo napisano (i mišljeno): *Postojeće ugostiteljske škole i obrazovne ustanove trebale bi prerasti u školske centre*« (Vjesnik, 29. 9. 64. 5). Zar je onda čudo što centar nalazimo i u općem značenju škole: *U centrima za višu školsku, univerzitetku i tehničku naobrazbu*...

Radničko sveučilište »Moša Pijade« u Zagrebu ima ove centre: *C. za elektroindustriju*, *C. za metaloprerađivačku industriju*, *C. za kemijsku, prehrambenu i tekstilnu industriju*, *C. za građevinarstvo*, *C. za robni promet i ugostiteljstvo*, *C. za kulturu*, *C. za obrazovanje radnika za funkcije upravljanja*. Ne znam pravo što su ti centri, ali mislim da bi se prijašnjim riječima to reklo *odjel* ili *odsjek*, a u novije se vrijeme slični dijelovi jedne ustanove zovu *službe*. Saznao sam da RS »M. Pijade« ima i jedan odjel: *Odjel za izdavačku djelatnost*.

Do sada su bili u običaju nazivi *zdravstvena stanica* i *dom narodnog zdravlja*, a sada već na sve strane niču *zdravstveni centri*.

I tako se 7. ožujka 1964. pojavio u novinama naslov:

CENTRI ZA ULOV I PRERADU RIBE U DALMACIJI

Što biste rekli što ovdje znači centar? Iz naslova se nije moglo saznati. Trebalo je čitati članak. U njemu je, među ostalim, pisalo i ovo:

U sklopu zadataka na proširenju domaće ribolovne flote postoji prijedlog o osnivanju dvaju integracionih centara za ulov, preradu i plasman ribe na području dalmatinske regije. Jedan bi bio sa sjedištem u Zadru i obuhvatio bi kombinat »Adriju« i tvornice u Salima i Šibeniku, drugi bi u Splitu okupio sva poduzeća na srednjedranskim otocima i na Peleješcu.

Dakle nije riječ ni o kakvom centru, nego o poslovnom udruženju. A ipak je upotrijebljena riječ centar.

I tako je centar proširio svoja značenja da katkada i ne znamo što znači. Čitamo u novinama: *Pojedini turistički centri organiziraju tečajeve stranih jezika isključivo za ugostiteljske radnike*. Tko organizira tečajeve?

Turistički uredi? Ili općine turističkih mjesta? Ili škole u turističkim mjestima? Ne znamo. Ili drugi primjer: *Predsjednici narodnih odbora općina utvrdili su plan izgradnje robnih kuća i opskrbnih centara*. Što tu znači centar, ne bih sa sigurnošću mogao reći, pogotovu kad čitam da je u Ulici Rade Končara u Zagrebu otvoren *mliječni centar*.

I tako se dogodilo da je *centar* prekinuo svaku vezu sa *središtem*. I ne samo prekinuo, nego ga i potisnuo. A isto je tako učinila *centrala sa središnjicom, centralni sa središnji*. Spomenuo sam *Centralnu osnovnu školu* u Bedekovčini. Nije ona jedina, ali nije potrebno da druge nabrajam. Na prvi pogled izlaza nema. To nije *glavna škola*, nije ni *središnja škola* pa mora biti *centralna* kad boljega izraza nema. A ima ga. 3. 8. 64. čitam u jednom oglasu u Vjesniku: *Matična škola Borić, Područno odjeljenje Kirin i Čremušnica*. Ja ne znam gdje je mjesto Borić, a Borićani znaju za bolji izraz nego što je *centralna škola*. Ali Borić je malo mjesto da bi moglo utjecati na kulturni Zagreb. I tako će zbog kulturnih razloga *centar* i dalje gutati *središte, mjesto, grad, školu, zavod, ustanovu, odjel, odsjek, ured, stanicu, dom, trgovinu, mliječnicu*, — *centrala — središnjicu*, a *centralni — središnji, srednji, glavni, matični*... To nije pretjerivanje. Jedanput sam provjerio u novinama: deset sam puta našao *centar*, pet put *centralni*, samo jedanput *središte*, a *središnji* ni jedanput. I nije pretjerivanje ako kažem da ćemo uskoro govoriti ovako:

Bio sam u mliječnom centru na doručku, a sada idem u trgovački centar da kupim ekonomsku geografiju. Oдавno sam završio osnovni centar, a sada idem u srednji ekonomski centar. Kad ga završim, upisat ću se u viši ekonomski centar jer ću od centra za proizvodnost dobiti stipendiju.

U tom se širenju riječi *centar* sasvim rijetko susretne suprotna pojava. Nedavno su se spojili *Savezni centar za obrazovanje rukovodnih kadrova u privredi* i *Zavod za unapređivanje produktivnosti rada*, a nova se ustanova ne zove *centar*. Ali to je samo otčić u poplavi centra.

Stjepan Babić

SLOVO Đ — ZAR JOŠ UVIJEK NEPOTREBNO?

Prije 65 godina naš poznati filolog prof. Tomo Maretić potuzio se — govoreći o slovu *đ* u svojoj velikoj »Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« — kako to slovo imaju samo rijetke štamparije, »jer vlasnici štamparija neće da nabavljaju to po njihovu mišljenju nepotrebno slovo, bojeći se troška, koji bi uostalom bio neznatan« (Poglavlje »Pismo latinsko i ćirilovsko«).

Kao što je poznato, u toku razvitka i dotjerivanja naše latinice glas *đ* pisao se na različite načine, obično kombinacijama dvaju slova. Do ilirizma nalazimo za nj nekoliko varijanata (*g, gi, gj, gy, dj, dy*..., a u rukopisnom rječniku P. R. Vitezovića čak i današnje *đ*). Poslije reforme naše latinice i u 19. st. zadržane su dvije od tih varijanata: *gj* (uglavnom u riječima gdje je *đ* postalo od *g*, npr. *Gjuro, angjeo*) i češće *dj* (npr. *mladji, gradjanin*). No u vrijeme izlaska Maretićeve Gramatike (1899) trebalo je da nestanu i te kombinacije: još 1892. službeno je uvedeno, Brozovim pravopisom, jedinstveno pisanje toga glasa posebnim znakom onako kako treba da ga pišemo i danas (*đ*), dakle samo *mladi, andeo*, bez obzira na postanak od *g* ili *d*. Takvo prekrizišno *đ* preuzeto je iz abecede kojom se već ranije služio Đ. Daničić uređujući ARJ.

Slovo *đ* trebalo je da nakon tolikih desetljeća od njegova službenog uvođenja stekne sigurno i čvrsto pravo građanstva u svim našim latiničkim pisanim i štampanim tekstovima. Pa ipak, prigovor prof. Maretića ostaje i danas aktualan. Samo što taj prigovor ne bismo mogli danas više uputiti našim štamparijama (sve su one to slovo ipak nabavile), već nekom drugom, također vrlo važnom za širenje pravopisnih navika i pismenosti. To su naše tvornice pisaćih strojeva. Zaista, rijetki su pisači strojevi domaće i strane (za naše tržište) proizvodnje koji imaju to slovo, iako je ono neophodno potrebno u pisanju naših riječi, jednako kao i sva ostala slova. Nećemo ga naći ni u tastaturi stroja TOPS M-1 Tovarne pisalnih strojev Ljubljana, iako je taj stroj reklami-